

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Black is beautiful: Rubens tot Dumas: verantwoording

Schreuder, E.; Kolfin, E.

Publication date

2008

Document Version

Final published version

Published in

Black is beautiful: Rubens tot Dumas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Schreuder, E., & Kolfin, E. (2008). Black is beautiful: Rubens tot Dumas: verantwoording. In E. Kolfin, & E. Schreuder (Eds.), *Black is beautiful: Rubens tot Dumas* (pp. 13-17). De Nieuwe Kerk [etc.].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Black is beautiful

Rubens tot Dumas

Het onderzoek

Esther Schreuder en Elmer Kolfin

Nadat Esther Schreuder en Alette Fleischer de eerste ideeën hadden uitgekristalliseerd in 2002 en 2003 en de uitgangspunten die hieronder worden beschreven hadden geformuleerd, kon Schreuder met steun van De Nieuwe Kerk, het Amsterdams Fonds voor de Kunst, VSBfonds en de Mondriaan Stichting tussen 2003 en 2007 alle belangrijke Nederlandse collecties en archieven doorzoeken op kunstwerken van zwarte mensen. Tijdens dat onderzoek, waarin zij werd gesteund door stagiaires Jaimie McIntyre (2006) en Claire Hart de Ruiters (2007) van de Universiteit van Amsterdam, kwam veel verrassends en onbekends uit de depots. Daaruit kon een interessante selectie worden gemaakt voor de tentoonstelling. Dit materiaal werd waar nodig aangevuld met Nederlands werk dat zich in buitenlandse openbare collecties bevindt en met werk uit privécollecties.

Het onderzoeksterrein bleek al snel zo uitgestrekt en zo weinig ontgonnen, dat enige inperking nodig was. Ten eerste richtte het onderzoek zich alleen op kunst gemaakt door kunstenaars uit de Nederlanden. Ten tweede werd de periode bestudeerd vanaf de late middeleeuwen tot en met het heden. Ten derde werden de werken uit België na 1830 niet betrokken in de tentoonstelling en het onderzoek. In dat jaar maakte België zich staatkundig los van Nederland. Ook in de kunsten en in de verbeelding van zwarte mensen ging België daarna zijn eigen weg. Ten vierde werden foto, film en nieuwe media, uitgesloten. Binnen het grotere geheel zou onvolgende recht kunnen worden gedaan aan de geheel eigen dynamiek daarvan. Ten vijfde werd kunstnijverheid alleen meegenomen als er een duidelijke

relatie bestond met de beeldende kunsten. Verder moesten de werken kwalitatief hoogstaand zijn, liefst van een grote meester, en mochten de afgebeelde mensen niet als, wat wij nu beschouwen, extreme stereotypen zijn neergezet. De keerzijde van deze laatste keuze is dat er voor de zwarte mens als duivel en als raciale karikatuur hier relatief weinig of soms zelfs geen aandacht is.

Het verhaal over de vele stereotypen en karikaturen van zwarte mensen in voornamelijk de toegepaste kunst is in het verleden al door diverse wetenschappers en in tentoonstellingen onder de aandacht gebracht, bijvoorbeeld in *Wit over zwart* (1992) van Jan Nederveen Pieterse, *Allison Blakely's Blacks in the Dutch World* (1993), *Schwarze Teufel, edle Mohren* (2001) van Peter Martin en in de tentoonstellingscatalogus *Schwarz Weissheiten, vom Umgang mit fremden Menschen* (2001).

Wij hopen met de keuze voor de vele verrassende 'positieve' werken een andere belangrijke tot op heden weinig zichtbare ontwikkeling in de beeldende kunst te laten zien en zo de blik op de beeldvorming rondom mensen van Afrikaanse origine te verbreden. Bijna alle grote Nederlandse kunstenaars hebben zwarte mensen verbeeld. Ze zijn gezien, zoals Ellen Ombre werd gezien door de professor van de Rijksakademie.

In de loop van dit onderzoek hebben diverse specialisten zich enthousiast aangesloten of advies gegeven. Elmer Kolfin verbond zich al vanaf 2004 vanuit de Universiteit van Amsterdam structureel aan het project. Hij deed zelf onderzoek, begeleidde een

aantal scripties en stages en leidde een werkgroep met als thema zwarte mensen in de kunst van de Gouden Eeuw, waarvan de resultaten in het grotere project verwerkt konden worden. Elizabeth McGrath doet al jaren onderzoek naar zwarte mensen en stelde haar bevindingen en kennis zonder enig voorbehoud beschikbaar. Ze was daarbij zeer geregeld in gesprek met de schrijvers van de catalogus over mogelijke betekenissen en achtergronden van werken. Het archief van de Menil Foundation, de initiatiefnemers van de uitgaven *The image of the Black in Western Art*, dat door McGrath beheerd wordt in The Warburg Institute (Londen), bleek van onschatbare waarde voor de keuze van de werken en het onderzoek daarnaar. Dirk Tang deelde zijn kennis over slavernij en de werken die hij in collecties kende. Jan Piet Filedt Kok heeft Schreuder op een paar zeer bijzondere werken in collecties gewezen, die nu op de tentoonstelling te zien zijn. Adi Martis is medebepalend geweest bij de selectie van de hedendaagse kunstenaars en hun werken. Gary Schwartz stelde zijn ongepubliceerde onderzoek voor de Menil Foundation ter beschikking en wees op ander belangrijk onderzoek. Carl Haarnack was van doorslaggevend belang vanwege zijn enorme kennis van de literatuur over dit onderwerp. Vele van de boeken in de indrukwekkende literatuurlijst zijn door hem aangedragen. Zowel Kees Zandvliet, Carel Blotkamp, Ellen Ombre als Aspha Bijnaar heeft diverse malen zeer nuttig commentaar geleverd op de gedane vondsten en hypothesen.

De catalogus

De catalogus bestaat uit twee delen. Het eerste bevat acht essays die samen de periode van omstreeks 1300 tot 2008 beslaan. De thema's zijn zo gekozen dat voor elke periode een kenmerkende soort kunst wordt besproken. Voor de middeleeuwen en renaissance (ca. 1380–1580) zijn dat vooral hofkunst en religieuze onderwerpen. Bij de barok en verlichting (ca. 1580–1800) ligt de nadruk op allegorische, mythologische en profane thema's en op (semi-) wetenschappelijke boekillustratie. Uit de negen-

tiende en twintigste eeuw worden werken besproken waarmee kunstenaars nieuwe rollen van zwarte mensen hebben willen verbeelden. Daarbij is veel aandacht voor de relatie tussen de nieuwe kunststromingen en de nieuwe beeldvorming ten aanzien van zwarte mensen. Bij de bespreking van kunst uit onze eigen tijd ligt de nadruk op de hybride identiteiten van zwarten in de beeldende kunst en van (zwarte) kunstenaars.

In het tweede deel van de catalogus worden de werken toegelicht die op de tentoonstelling te zien zijn. Helaas konden niet alle aangevraagde kunstwerken komen. Degene die moesten ontbreken maar die we toch onmisbaar vonden, hebben we zoveel mogelijk in de essays opgenomen. De kunstwerken zijn thematisch gegroepeerd. Die thema's worden elk afzonderlijk kort ingeleid.

In het geheel van essays en catalogusteksten keert een aantal grotere thema's steeds terug. Zo is er de aandacht voor de schoonheid van het zwarte lichaam; de belangstelling voor zwarte modellen; de artistieke uitdagingen van de bruine huid; de verhouding tussen afbeeldingen en echte mensen; etnografische belangstelling en verwarring; de afwisseling van 'verwesterlijking' en 'verwildering'; de artistieke functie van het model als uitdrukking van actuele fascinaties en artistieke vernieuwingen van kunstenaars en zwarte mensen als vanzelfsprekend onderdeel van het moderne urbane levensgevoel. Samen vormen de essays een raamwerk waarbinnen de individuele aspecten van de kunstwerken, en soms ook de individuele verhalen van concrete zwarte mensen, tot hun recht kunnen komen.

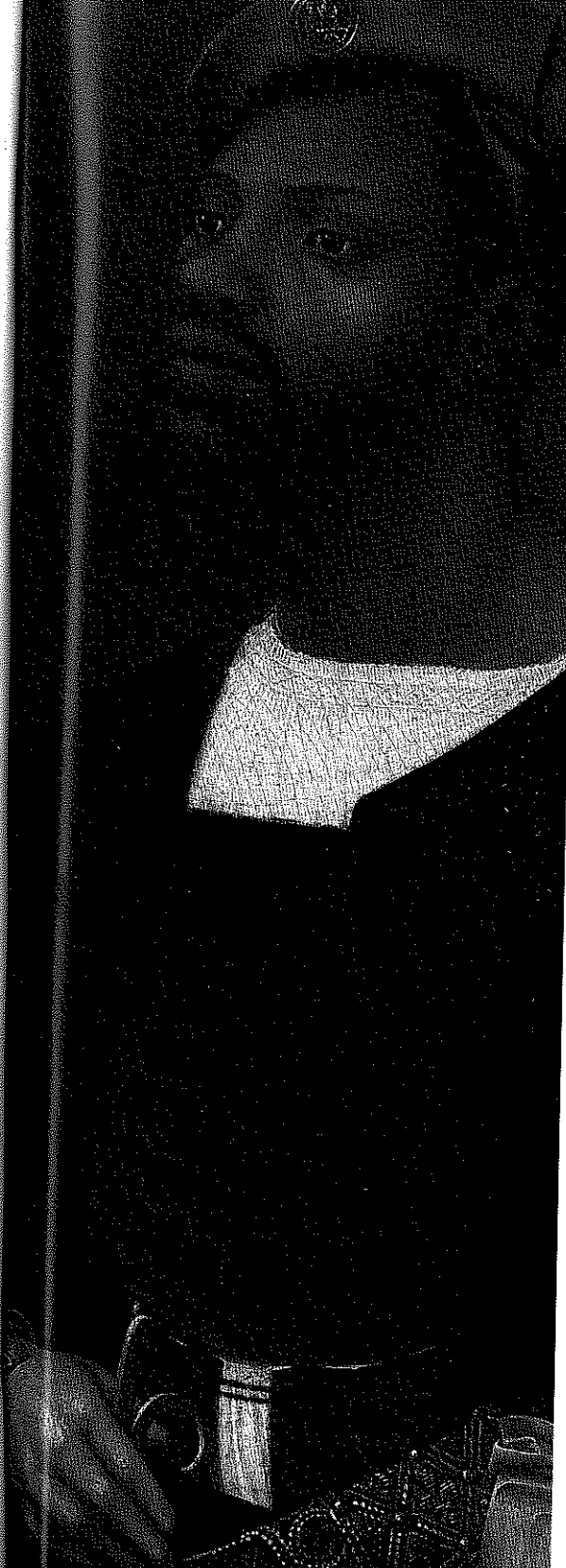
Bij het onderzoek konden we ons voordeel doen met een groeiend aantal publicaties over zwarte mensen in de beeldende kunst. Verreweg het meest ambitieuze project – dat nog steeds loopt – is *The image of the Black in Western Art*. Tot op heden zijn vijf delen verschenen waarin een encyclopedisch overzicht met diepgaande analyses wordt gecombineerd over de

zwarte mens in de kunst van Egypte tot aan de late middeleeuwen en van de achttiende eeuw tot eind negentiende eeuw. In 1993 verscheen Allison Blakeley's *Blacks in the Dutch world*, een eerste overzicht van voorstellingen van zwarte mensen in de kunst en cultuur van de Lage Landen van de late middeleeuwen tot het begin van de twintigste eeuw. Blakeley, die vooral op zoek was naar raciale stereotypen, toonde aan dat de zwarte aanwezigheid veel groter en gevarieerder was dan voorheen werd aangenomen. Belangrijk was ook H.W. Debrunners *Presence and Prestige, Africans in Europe* (1979). Hij bracht voor het eerst de aanwezigheid van Afrikanen in Europa in kaart en merkte op dat Europeanen traag zijn in het ontdekken van het vitale belang van de Afrikaanse cultuur, muziek, literaire tradities en sociale structuren en wereldvisies. Speciaal over zwarte mensen in de Nederlanden schreven Gert Oostindie en Emy Maduro (*In het land van de overheerser. II: Antillianen en Surinamers in Nederland*, 1986), die een eerste overzicht gaven van de aanwezigheid van Antillianen en Surinamers van circa 1634 tot 1954.

Naast deze studies die grote periodes bestrijken, is er een aantal deelstudies verschenen naar meer specifieke thema's. Het zijn er te veel om in een inleiding te noemen. Ze zijn in de uitgebreide bibliografie achterin terug te vinden. Het huidige boek en de tentoonstelling beogen voor het eerst een ruimere samenhang te presenteren en aanzetten te geven voor verder onderzoek naar het belang van acht eeuwen beeldvorming van zwarte mensen in de Nederlanden, naar de aanwezigheid van deze mensen in Nederland en naar hun bijdragen aan onze gezamenlijke cultuur.

Taalgebruik en woordkeuze

Een belangrijk probleem dat zich vrijwel vanaf het begin voordeed was wat te verstaan onder 'zwarte mensen'. Elk land en elk continent heeft zijn eigen invulling en historische gevoeligheden rondom mensen van Afrikaanse afkomst. Wij hebben ervoor gekozen ons te beperken tot mensen die oorspronke-

lijk uit Afrika bezuiden de Sahara komen en hun (gemengde) nakomelingen elders ter wereld. In het verre verleden werden deze mensen wel met het inmiddels verouderde begrip 'Moor' aangeduid. Die term was en is niet eenduidig. In 711 vielen moslims Spanje binnen. Deze moslims waren een mengeling van Arabieren, Berbers en zwarte West-Afrikanen en werden door de inheemse Spanjaarden 'Moren' genoemd. De benaming 'Moor' werd al door de Romeinen gebruikt. Zij kwam van *mauri* oftewel zwart. Door de eeuwen heen veranderde de benaming voortdurend van betekenis. Soms gaf ze een kleur aan, soms religie en soms beide. In de achttiende eeuw werd het woord 'Moor' als aanduiding voor zwarte Afrikaan geleidelijk aan vervangen door 'neger'. Die term was afkomstig van het zeventiende-eeuwse *negros*, dat ontleend was aan het Spaans en dat zwart betekende. Het scheldwoord 'nikker' hangt daar overigens niet mee samen. Dat stamt uit het Oud-Germaans en werd in de middeleeuwen een woord voor duivel. 'Neger' was in de negentiende en een groot deel van de twintigste eeuw het gangbare woord om mensen uit donker Afrika en hun afstammelingen elders te omschrijven maar wordt nu algemeen als bijzonder onplezierig ervaren of als geuzennaam gevoerd. Wij kozen conform de huidige consensus voor 'zwart' als bijvoeglijk naamwoord en soms als zelfstandig naamwoord, in afwisseling met woorden die gebieden of landen van herkomst aanduiden zoals Afrikaan, Surinamer of Antilliaan.

Bedanken

Esther Schreuder wil in eerste instantie Ernst W. Veen van de Nieuwe Kerk bedanken voor zijn steun aan het project in een zeer vroeg stadium. Door de intentieverklaring van De Nieuwe Kerk, met de toezegging de tentoonstelling te willen brengen, kon Schreuder het daadwerkelijke onderzoek starten. Zonder Veen waren de tentoonstelling en catalogus niet tot stand gekomen.

Verder is veel dank verschuldigd aan de vele mensen in Nederlandse en buitenlandse musea, archieven en universiteiten die mee hielpen met het onderzoek. Ook willen we de auteurs van de catalogus bedanken voor al hun werk en voor het meedenken. Bijzondere dank gaat uit naar het team van De Nieuwe Kerk dat al die jaren onmisbare steun heeft verleend aan het project en aan Esther Schreuder, in het bijzonder Frans van der Avert, Arnoud Bijl, Vincent Boele, Cathelijne Broers, Natascha Heijne, Heleen van Ketwich Verschuur, Marlies Kleiterp en Huib Laumen. Daarnaast kregen we steun en hulp van de volgende personen die we daarvoor van harte danken: Ben van Beneden, Aspha Bijnaar, Tessa Boerman, Marten Jan Bok, Ernst van den Boogaart, Rebecca Parker Brienen, Claudine Chavannes-Mazel, Bas Dudok van Heel, Charles Dumas, Godelieve Eijssink, Johanna Fortuin, Gillion Grantsaan, Paul Huvenne, Paul Kaplan, Iris Kensmil, Herman Keppy, Ineke van Kessel, Pauline Koeleman, Selene Kolman, Arjan de Koomen, Huigen Leeftang, Ad Leerintveld, Carlien MacNack, de heer S. Nijstadt, Wim Pijbes, Elsa Ploeger, Carol Pottasch, Jef Schaepe, Frits Scholten, Eveline Sint Nicolaas, Eric Jan Sluijter, Nicolette Sluijter-Seijffert, Sabine van Sprang, Marja Stijkel, Paul Taylor, Ellen de Vries, Errol van de Werdt, Eddy Wijngaarde en Gina Jaimie Wouters.